

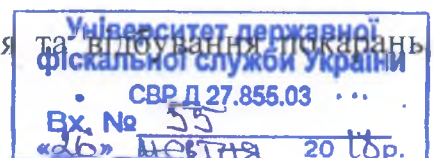
До спеціалізованої вченої ради Д 27.855.03
Університету державної фіскальної служби України
08205, Київська область, м Ірпінь,
вул. Університетська, 31

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, доцента Головкіна Богдана Миколайовича на дисертацію Шкути Олега Олеговича «Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Відгук підготовлено на підставі вивчення рукопису дисертаційного дослідження Шкути О.О. «Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України», автореферату дисертації та наукових праць здобувача, опублікованих за темою дисертації. Дисертація являє собою рукопис обсягом 482 сторінки та складається зі вступу, чотирьох розділів, що включають 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (606 найменувань) та 6 додатків на 40 сторінках.

Актуальність теми дослідження обумовлюється необхідністю удосконалення кримінально-виконавчих відносин, державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, а також правозастосовної діяльності органів та установ виконання покарань, відповідно до міжнародних стандартів. Результати діяльності держави у цьому напрямі здійснення реформ не можна оцінити однозначно. З одного боку, багато зроблено у сфері уніфікації національного законодавства з міжнародними договорами і кращими практиками виконання покарань, здійснено деякі структурно-організаційні зміни в системі органів та установ виконання покарань. З другого боку, в діяльності установ виконання покарань зберігається пріоритет кари і фізичної ізоляції засуджених від суспільства. Виправленню та ресоціалізації засуджених приділяється недостатньо уваги. У зв'язку з цим виникають постійні проблеми у сфері дотримання прав та законних інтересів засуджених під час виконання



забезпечення їх безпеки в установах, а саме головне – недосягається мета кримінально-виконавчої діяльності щодо захисту особи, суспільства і держави від злочинних посягань, як з боку засуджених, так і інших членів суспільства. Очевидно одне: розпочата реформа Державної кримінально-виконавчої служби України іде складно і, поки що, не досягає очікуваного результату.

У цьому контексті дисертаційне дослідження Шкути О.О. має вагоме суспільно-політичне значення, оскільки наукове обґрунтування концепції реформування кримінально-виконавчої системи України та механізму її реалізації сприятиме визначеності державної політики у сфері виконання покарань та посиленню її інституційної спроможності щодо досягнення мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства.

Актуальність теми дисертації зумовлена ще й тим, що автор створив описово-інформаційну модель кримінально-виконавчої системи України, розкрив її організаційну структуру, визначив функції і намітив шляхи удосконалення.

Тема дисертаційного дослідження пов'язана з стратегічними документами і планами наукових досліджень. Зокрема, вона узгоджується із Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., схваленою указом Президента України від 20.05.2015 №276/2015; Концепцією державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої указом Президента України від 08.11.2012 №631/2012; Пріоритетними напрямами розвитку правової науки на 2016-2020 рр., затвердженими 03.03.2016 на загальних зборах Національної академії правових наук України; відповідає тематиці Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів та установ, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, на період 2013-2017 рр., затверджених наказом ДПтС України від 04.01.2013 № 8/ОД-13, та виконана в межах науково-дослідної роботи Класичного приватного

університету «Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина» (державний реєстраційний номер 0110Ш03958) та «Вплив правової інтеграції на кримінально-правову, кримінально-виконавчу системи та запобігання злочинності в Україні» (державний реєстраційний номер 0116Ш08203).

Наукова новизна, достовірність отриманих результатів. Вказана дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням теоретико-прикладних засад організації і функціонування кримінально-виконавчої системи України, у якому сформульовано й обґрунтовано низку концептуальних наукових положень, висновків і рекомендацій, що можуть стати дорожньою картою для здійснення реформи Державної кримінально-виконавчої служби України та удосконалення практичної діяльності органів і установ виконання покарань. Суть концептуальної ідеї дисертації полягає в реформуванні діючої кримінально-виконавчої системи відповідно до принципу гуманізації умов відбування покарання та зміни пріоритетів у виконанні покарань з тим, щоб першочергово забезпечити виправлення і ресоціалізацію засуджених з метою досягнення цілей покарання, мети та завдань кримінально-виконавчого законодавства.

Серед положень наукової новизни сформульованих *вперше* найбільшу цінність мають такі:

– визначення кримінально-виконавчої системи держави як сукупності органів і установ, підпорядкованих центральному органу виконавчої влади (Міністерству юстиції України), що забезпечує формування й реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації, функціонування яких у взаємодії з іншими соціальними інститутами підпорядковано досягненню мети захисту особи, суспільства й держави шляхом виправлення засуджених, ресоціалізації осіб, які відбули покарання, запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень як засудженими, та і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими;

– системоутворюючі ознаки кримінально-виконавчої політики, а саме: 1) визначення основних напрямів, форм, методів і засобів як правотворчої, так і правозастосовної діяльності; 2) визначення відповідних державних органів і установ виконання покарань, пробації та реалізації заходів соціальної адаптації; 3) визначення інших державних органів, які причетні до кримінально-виконавчої діяльності; 4) визначення змісту діяльності громадськості й окремих громадян у процесі виконання/відбування покарань, пробації та реалізації заходів соціальної адаптації; 5) визначення об'єму й змісту сфери кримінально-виконавчих правовідносин;

– класифікація функцій кримінально-виконавчої системи (виконання покарань, виправлення і ресоціалізація засуджених, запобіжна, оперативно-розшукова, правоохоронна);

– організаційна структура кримінально-виконавчої системи, що включає всі види установ і органів держави, що здійснюють і забезпечують діяльність із виконання кримінальних покарань та пробації;

– критерії оцінювання ефективності функціонування кримінально-виконавчої системи (управлінський, ресурсний, суспільне схвалення, коефіцієнт неправомірного поведіння, забезпечення прав засуджених).

Елементи наукової новизни містять положення, висновки і рекомендації, спрямовані на *удосконалення та подальший розвиток* знань та правозастосовної діяльності у сфері виконання покарань, а саме:

– системно-структурні зв'язки між суб'єктами виконання та відбування покарань;

– бачення щодо кримінально-виконавчої політики, під якою розуміється основні напрями та методи правотворчої і правозастосовної діяльності відповідних державних органів, громадських інститутів й окремих громадян у сфері виконання покарань, пробації та реалізації заходів соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання, у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк;

– визначення місця та ролі кримінально-виконавчої системи в механізмі держави, яка розглянута як уніфікована модель державного управління, що ґрунтується на визначеній правовій основі і забезпечує ізоляцію засуджених з метою убезпечення суспільства, виправлення і ресоціалізації, запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень такими особами, а також інші завдання, які спрямовані на повернення в суспільство законослухняного та повноправного його члена (с. 12-19 дисертації, 5-10 автореферату).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків (рекомендацій), сформульованих у дисертації та їх достовірність.

Дисертант керується, враховує та виконує встановлені вимоги та рекомендації, які пред'являються до виконання дисертаційних досліджень, дотримується обраної методології, методів та прийомів дослідження, пов'язує основні положення роботи з напрацьованим теоретичним та емпіричним матеріалом, здійснює поглиблений аналіз функціонування кримінально-виконавчої системи, а винесені ним на захист пропозиції сформульовані на належному науковому рівні.

Заслуговує окремої підтримки достовірність та новизна дослідження, наукова обґрунтованість отриманих результатів і сформованих на їх основі висновків, які підтверджуються фактичними даними, отриманими шляхом аналізу, вибіркового вивчення законодавчих та відомчих нормативно-правових актів, наукової літератури та інших матеріалів.

Методологія дослідження обраної дисертантом теми є традиційною для доктрини кримінально-виконавчого права. Нові положення, висновки і рекомендації, що висувуються в дисертації, обґрунтовуються за допомогою цілої низки методологічних принципів та методів. Зокрема, у роботі використані такі загальнонаукові та спеціально-наукові методи як: діалектичний, герменевтичний, системно-структурний, структурно-функціональний, формально-логічний, догматичний, історико-правовий, статистичний, моделювання, порівняльно-правовий та соціологічний.

Теоретичною базою для рецензованого дисертаційного дослідження слугувало дуже широке коло наукових праць як українських, так і зарубіжних вчених. Достатньо ґрунтовною є емпірична база дослідження, яку склали дані, отримані під час аналізу статистичних показників функціонування Державної пенітенціарної служби України за 2010-2016 рр. та Міністерства юстиції України за 2016-2017 рр.; результати анкетування 588 працівників установ виконання покарань у Дніпропетровській, Київській, Чернігівській та Харківській областях; результати анкетування 960 засуджених у десяти регіонах. У роботі також використано інформацію, яка висвітлена в оглядах, бюлетенях, інформаційних листах, наказах Державної пенітенціарної служби України та Міністерства юстиції України.

Про ступінь обґрунтованості положень і висновків, винесених на захист, свідчить також належна їх апробація. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 1 одноосібну монографію, 17 статей, які опубліковані у наукових фахових виданнях України, та 4 – в іноземних виданнях. Положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на 9-ти міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах.

Значення результатів дослідження для науки і практики. Результати дослідження можуть бути використані у *правотворчій діяльності* – для вдосконалення галузевих нормативно-правових актів системи виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України; у *правозастосовній діяльності* – для використання в оперативно-службовій діяльності установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Міністерства юстиції України; у *науковій роботі* – для подальших наукових розробок у теорії кримінально-виконавчого права; у *навчальному процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-виконавче право».

Структура роботи, виклад її тексту, оформлення в цілому відповідає вимогам, що пред'являються до докторських дисертацій.

Відповідно до рукопису **Розділ 1 «Правові та методологічні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України»** складається з трьох підрозділів у яких автором: проведено аналіз функціонування кримінально-виконавчої системи України як цілісної сукупності взаємозв'язаних елементів, закономірностей з метою здійснення конкретних функцій у процесі виконання і відбування кримінальних покарань та утримання ув'язнених у слідчих ізоляторах; зазначено про складність проведення такого дослідження в контексті концептуальних положень сучасної вітчизняної кримінально-виконавчої системи у зв'язку з її реформування та комплексним характером самої науки кримінально-виконавчого права; слушно зазначено, що на сьогодні вітчизняна кримінально-виконавча система переживає кризу і потребує виваженої та ґрунтовної реорганізації; обґрунтовано, що головна ідея такої реорганізації – не проста «зміна вивіски», «рембрендінг», а формування «нової філософії» діяльності з виконання покарань з метою створення реальних і необхідних умов для виправлення і ресоціалізації засуджених; доведено соціальну спрямованість кримінально-виконавчої системи, завдання якої забезпечити максимальну нейтралізацію шкідливих наслідків об'єктивного існування покарань, пов'язаних з позбавленням волі (с. 23-120 дисертації, с. 12-15 автореферату).

Розділ 2 «Історико-правові та компаративні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України» складається із двох підрозділів у яких автором: виявлено основні закономірності кримінально-виконавчої системи та надано прогноз щодо її подальшого розвитку; доведено, що реформа вітчизняної кримінально-виконавчої системи неможлива без урахування історичного досвіду, оскільки сучасні проблеми зумовлені усіма попередніми процесами; вірно зазначено, що з урахуванням реформаційних процесів, які відбуваються у державі, існує

можливість по-новому подивитися на соціальне призначення кримінально-виконавчої системи, виробити концептуальні основи її функціонування у XXI ст.; обґрунтовано, що перебудова кримінально-виконавчої системи України в контексті європейських стандартів, пов'язана з метою гуманізації, забезпечення відкритості, наповнення прогресивними зарубіжними концепціями, загально визнаними міжнародними принципами, нормами з прав і свобод людини й громадянина, які забезпечували б надійність охорони як інтересів суспільства, так і особи у сфері кримінально-виконавчої діяльності; зазначено, що всі розглянуті в роботі кримінально-виконавчі системи зарубіжних країн зазнали суттєвих змін та трансформації як у країнах, в яких вони виникли, так і в країнах, якими вони були запозичені (с. 124-201 дисертації, с. 16-18 автореферату).

Розділ 3 «Концептуальні положення впливу кримінально-виконавчої політики на функціонування кримінально-виконавчої системи України» складається із чотирьох підрозділів у яких автором: зазначено про необхідність розроблення ефективної кримінально-виконавчої політики та стратегії діяльності кримінально-виконавчих інституції, зокрема, автор вірно доводить, що оптимальним є використання замість термінів «кримінально-виконавча політика», «політика у сфері виконання покарань та пробації»; обґрунтовано, що сучасна кримінально-виконавча політика України в галузі діяльності кримінально-виконавчої системи має бути спрямована на реалізацію принципів гуманізму, демократизму, пріоритету загальних прав і свобод людини, диференціацію виконання покарань, індивідуального особистісного підходу до засуджених у процесі їх виправлення і ресоціалізації; доведено, що кримінально-виконавча політика як засіб забезпечення виконання покарань ґрунтується на доктринальних постулатах науки кримінально-виконавчого права, а також на законодавчих положеннях щодо порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань та пробації, вміщених у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України; виокремлено фактори впливу кримінально-

виконавчої політики на функціонування кримінально-виконавчої системи, які характеризуються: особливостями цілей і завдань кримінально-виконавчої системи; змістом діяльності кримінально-виконавчої системи (режим у колоніях та засоби його забезпечення; інші засоби виправлення і ресоціалізації засуджених); особливостями режиму особливих умов у колоніях; організаційними основами діяльності установ виконання покарань; доведено, що важливим напрямом удосконалення структури кримінально-виконавчої системи, підвищення профілактичної роботи кримінально-виконавчих установ із запобігання злочинам є забезпечення переходу від тримання засуджених у гуртожитках казарменого типу до блочного (камерного), їх розміщення зі збільшенням норми жилої площі на одного засудженого шляхом технічного переоснащення і оновлення установ виконання покарань, будівництва нових та реконструкції існуючих слідчих ізоляторів, упровадження енергозберігаючих технологій (с. 203-289 дисертації, 18-22 автореферату).

Розділ 4 «Галузеві та міжгалузеві засади функціонування кримінально-виконавчої системи України» складається із трьох підрозділів у яких автором: висловлюється судження, що у правовій державі роль кримінально-виконавчої системи полягає у захисті прав і свобод громадян, законних інтересів суспільства і держави; зазначено, що взаємодія кримінально-виконавчої системи України ґрунтується на тому, що остання є одним із найважливіших елементів суспільства і поряд з цілями виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів, покликана виконувати ряд соціальних функцій; розглянуто взаємодію органів і установ виконання покарань із судами, з органами Національної поліції України, з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, благодійними і релігійними організаціями, з громадськими організаціями; визначено, що проблеми ефективності кримінально-виконавчої системи потребують глибокого дослідження в сучасних умовах. Автором виокремлено критерії оцінювання ефективності функціонування

кримінально-виконавчої системи з урахуванням таких факторів як:

1) адміністративно-територіальний (правовий фактор); 2) ресурси витрачені на функціонування кримінально-виконавчої системи (економічний фактор); 3) постпенітенціарний і пенітенціарний рецидив (фактор ризику кримінально-правової політики); 4) ступінь суспільного схвалення результатів функціонування кримінально-виконавчої системи (фактор суспільного схвалення); 5) коефіцієнт неправомірного поведіння (фактор насильства, знущання, катування); 6) визнання прав і свобод засуджених (фактор захищеності засуджених) (с. 292-366 дисертації, с. 22-25 автореферату).

Дискусійні положення та критичні зауваження по дисертації.

1. Непереконливими і недостатньо обґрунтованими є твердження та пропозиції дисертанта щодо реформування кримінально-виконавчої системи України шляхом її перетворення на пенітенціарну систему, трансформації кримінально-виконавчої політики в пенітенціарну, кримінально-виконавчого права в пенітенціарне. Крім того, дисертант пропонує розробляти пенітенціарну доктрину України, в основі якої буде покладено ідею каяття та пріоритету виправлення й ресоціалізації засуджених з метою захисту особи, суспільства і держави від злочинних посягань, запобігання вчиненню нових та рецидивних злочинів (с. 91-120, 222-226). На думку дисертанта, зазначена доктрина має реалізовуватися шляхом розроблення і прийняття низки нормативно-правових актів у сфері виконання кримінальних покарань, а саме: Закону України «Про засади пенітенціарної політики України»; Закону України «Про пенітенціарну систему України»; Основ пенітенціарного законодавства України; Пенітенціарного кодексу України; Закону України «Про пенітенціарну та постпенітенціарну діяльність інститутів громадянського суспільства» (с. 333-345).

Слід пояснити, в чому принципова відмінність між кримінально-виконавчим правом і «пенітенціарним правом», відповідними правовими доктринами, системами органів та установ виконання покарань. При цьому

треба враховувати, що у травні 2016 року Кабінет міністрів України схвалив ліквідацію Державної пенітенціарної служби України. Між тим, О.О. Шкута вважає, що «утворення ДПтС України стало важливим кроком на шляху вдосконалення та реформування кримінально-виконавчої системи з подальшим приведенням її до рівня європейських стандартів». Виходить, що ліквідація ДПтсУ призвела до відходу від європейських стандартів?

Взагалі незрозумілою є необхідність таких революційних змін, оскільки цілісність діючої кримінально-виконавчої системи забезпечується єдиною державною політикою у сфері виконання кримінальних покарань (що, доречі, включає також і пробацію); системою кримінально-виконавчого законодавства, його метою та завданнями, а також: принципами, порядком та умовами виконання/відбування покарань, єдиними підставами виконання і відбування покарань, регламентованими Кримінально-виконавчим кодексом України; єдиною системою органів та установ виконання покарань; взаємодією з інститутами громадянського суспільства шляхом участі громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених та здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань (ст.ст. 1, 2, 4, 5, 7, 11, 25 КВК). Більш того, у чинному Кримінально-виконавчому кодексі України закріплена норма про виправлення та ресоціалізацію засуджених (ст. 6), в основі яких може лежати ідея каяття.

Виходячи з викладеного слід обґрунтувати доцільність таких кардинальних реформ.

2. У дисертаційному дослідженні не достатньо науково обґрунтованою є позиція дисертанта щодо уточнення місця слідчих ізоляторів у системі органів виконавчої влади із подальшою передачею їх до відомства Міністерства внутрішніх справ. Така позиція неодноразово була предметом дискусії у наукових колах правників, але як свідчить історія перебування слідчих ізоляторів у відомстві Міністерства внутрішніх справ призводило до порушень прав і свобод ув'язнених. У зв'язку з цим,